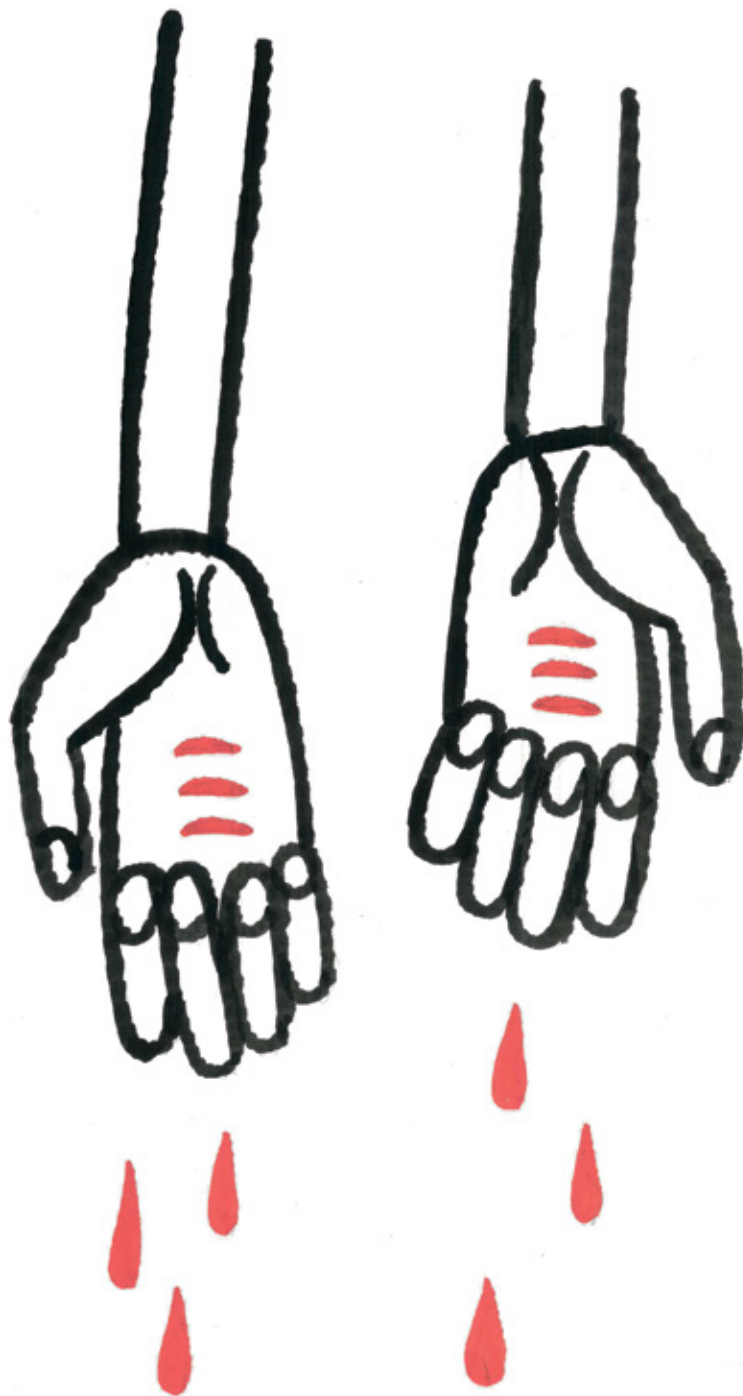

CANKAR

Gradivo sta pripravili **Katarina Klančnik Kocutar** in **Metka Damjan**
Lektorica **Metka Damjan**
Avtor likovne podobe **Silvan Omerzu**
Oblikovalec **Blaž Krump**

Predlogi za pripravo na ogled predstave

Ivan Cankar se je rodil na Vrhniki 10. maja 1876. Po maturi v Ljubljani (1896) je na Dunaju sprva študiral tehniko, nato pa slovenistiko in romanistiko. Študijev ni dokončal in se je od leta 1897 posvečal pisanju publicistike in leposlovja ter se s tem preživiljal.

Cankarjev opus je izjemno obsežen in raznovrsten, saj je pisal pesmi, črtice, novele, povesti in romane, drame, eseje, satire, polemike, feljtone ter kritične spise in politične članke. Za proučevalce njegovega življenja in sloga pa so pomembna tudi pisma, ki jih je pisal svojcem, prijateljem, založnikom in drugim.

Svoj literarni izraz je v vseh zvrsteh razvil do najvišje umetniške vrednosti; tudi slovenska dramatika je z njegovimi dramskimi deli zaživela v polni meri. Sprva je pisal pesmi in jih zbral v *Erotiki* (1899), zbirko črtic pod naslovom *Vinjete* (1899) ter dramo *Romantične duše* (1897). Kmalu je pesništvo opustil ter se posvečal proznim in dramskim delom. Krajšo prozo (črtice, novelete, vinjete) je pisal pod vplivom romantike, naturalizma in dekadence, v njegovih povestih in romanih pa je čutiti večji vpliv simbolizma in impresionizma. Na teme in slog njegovega pisanja sta vplivali dve različni obdobji: dunajsko in ljubljansko.

Njegova najbolj znana dela so: *Na klancu*, *Hlapci*, *Hlapec Jernej in njegova pravica*, *Za narodov blagor*, *Kralj na Betajnovi*, *Martin Kačur*, *Pohujšanje v dolini Šentflorjanski ... S številnimi članki, feljtoni, satirami, eseji, s pismi sodobnikom se je odzival na dogajanje v slovenski politiki in družbi. S svojim literarnim opusom, eseji, članki in pismi je močno zaznamoval literarno in družbeno krajino svojega časa. Njegov vpliv pa sega onkraj preloma stoletja vse do danes.*

Umrli je 11. decembra 1918 v Ljubljani.

Uprizoritev Cankar se je lutkovnemu in likovnemu ustvarjalcu Silvanu Omerzju v zamisli oblikovala že ob nastajanju razstave *Ivan Cankar in Evropa* (Cankarjev dom, Ljubljana, 2018): »Ko sem pripravljaj razstavo, sem že imel

v mislih, da bi rad naredil predstavo. Razmišljal sem o tem, kako bi Cankarju »stopil v glavo«, da bi ga res ujel. Znova sem začel prebrati besedila in ob tem razmišljal, kaj lahko prenesem v lutkovni medij: kaj je izvedljivo in kaj je dober material za uprizoritev. Prizori si morajo slediti tako, da ni nejasnosti.« Ni pa bilo to prvo srečanje Silvana Omerzja s Cankarjem. Leta 2008 se je prvič umetniško soočil z velikim literatom v Slovenskem mladinskem gledališču pri predstavi *Hiša Marije Pomočnice*. Pravi, da mu je bilo besedilo zelo blizu. »Pri uprizoritvi me je zanimala kombinacija lutke in igralca. Prav pri *Hiši Marije Pomočnice* smo lahko vzpostavili te dvojice: igralka-negovalka je obenem igralka-animatorka bolnih deklet, ki pa so lutke.«

Široka raziskava Cankarjevega opusa je prinesla scenarij za uprizoritev, ki črpa iz Cankarjevih pisem, črtic, drame *Pohujšanje v dolini Šentflorjanski* in se tako navdihuje pri pisateljevem življenju in v njegovih delih. Silvan Omerzu skozi uprizoritev opiše življenjski lok od prvega pisma materi, skozi ljubezensko pismo Ani Lušin, preko pisem sopotniku v političnem življenju Etbinu Kristanu, prijateljici Zofki Kveder do pisma bratu. Skozi Cankarjeva dela (črtice, *Erotika*, *Pohujšanje v dolini Šentflorjanski* in *Podobe iz sanj*) se dotika njegovega odnosa do matere, ljubezni, politike, prijateljstva, vojne in smrti.

Vodila za obravnavo po ogledu predstave

PISMA

V predstavi prizore med seboj ločujejo (ali povezujejo) odlomki nekaj pisem Ivana Cankarja in tako začutimo umetnika kot človeka, ki nagovarja svojo mater, brata, političnega sopotnika in prijateljici.

Vsako od pisem razpira njegov intimni pogled in odnos do sodobnikov in časa.

V *pismu materi* spregovori o svojem in njenem življenju, ki jima ne prizanaša s skrbmi in napori ter ga zaključí z mislijo: »Naposled Vam voščim edino to, da bi dočakali dan, ko poda sreča vsej naši rodovini roko, ko se odpočijete od nečloveškega truda in napora.«

Čudovita ljubezenska izpoved je *pismo Ani Lušin*, mladenki, v katero je bil zaljubljen, ko se je vrnil z Dunaja in je bival v Ljubljani: »/.../ Moje okno je odprto in v obraz mi diha hladni nočni zrak; a jaz – jaz sem pozabil, da Te ne morem več objeti in ne poljubiti, da ne vidim Tvojih oči, ne Tvojih smehljajočih se ustnic – in zdi se mi, da stojiš poleg mene in da govorim s Teboj opojne besede, polne ljubezni in jasnega razkošja. /.../ Ravno je odbila ena po polnoči in končati moram ... Jaz sem poljubil Tvoje ime na nadpisu, poljubi ga tudi ti, Anica! Bodi zdrava in odgovori mi, kolikor moreš kmalu. Tvoj Ivan«

Pismo Etbinu Kristanu, pisatelju in politiku, prvaku socialdemokratske stranke, na katere listi je Cankar kandidiral za poslanca v avstro-ogrski parlament, je jezna obsodba nazadnjaške države politike tedanjega škofa Antona Bonaventura Jegliča, ki je dal zažgati njegovo *Erotiko*. »V aferi moje *Erotike* imam spet eklatanten dokaz, kako gnile so naše literarne in politične razmere. Vse je že prepojeno s klerikalizmom. »Narod« si ne upa črhniti besedice o »Njegovi Prevzvišenosti«. V svoji prihodnji knjigi posvetim brezobzirno v to smrdljivo noč.«

Toplina in prijateljstvo veje iz pisma prijateljici, pisateljici *Zofki Kveder*, v katerem dovoljuje uprizoritev svoje komedije *Za narodov blagor* v Pragi in upa, da bodo komedijo dobro prevedli. Pismo zaključuje prijazno in prisrčno: »/.../ Še enkrat, draga Zofka, bodi dobra in usmiljena in odpusti mi vse moje grehe: molk, neslani pesimizem, dolgočasno samopomilovanje, prezgodnjo starost, profesionalno literatstvo, sentimentalnost, talent i. t. d. i. t. d. Tako kakor Ti tudi jaz odpuščam Tvojo srečo in Tvoj optimizem. In piši mi kaj: vselej sem vesel Tvojega pisma. Lep pozdrav Tvoji mali in Tvojemu možu. Bog Te živi! Ivan Cankar«

Pismo bratu je iz časa prve svetovne vojne, ko Cankarja vpokličejo v vojsko in brata prosi za pomoč, da mu pošlje nekaj denarja za potrebščine pred odhodom na fronto. Po nekaj tednih je bil sicer odpuščen iz vojske, a ga je vojni čas z vsemi strahotami zelo zaznamoval ter odmeval v njegovih delih. »Dragi brat! Potrjen sem bil v vojake in šestnajstega tega meseca odrinem. Preskrbljen pa nisem z nobeno stvarjo, niti ne s perilom, tako da Te moram prositi za pomoč. Ako jih le moreš kako dobiti, Te prosim nujno, da mi pošlješ sto kron. Če kdaj, zdaj jih zares krvavo rabim.«

Uprizoritveni način

Vsa pisma interpretira igralec in jih »zapisuje« s pomočjo majhne namizne lutke. Lesena lutka Cankarja sedi ob mizici in s pomočjo animacije igralca zbrano zapisuje svoje misli ter se »pogovarja« z naslovniki pisem.

Namig

Velik del Cankarjevih pisem je objavljen v več knjigah, a veliko je še neobjavljenih. Zbirka Cankarjevih pisem in drugega gradiva, ki jo hranijo v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, se namreč meri v metrih.

Zanimivemu prispevku lahko prisluhnemo v Arsovem forumu, kjer o njegovih pismih spregovori vodja rokopisnega oddelka NUK-a mag. Marijan Rupert.

Pogovor je nastal ob razstavi *Jaz sem Cankar – in to ti pove vse* (2018), pri kateri je sodeloval tudi Silvan Omerzu.

<https://ars.rtvsl.si/podkast/arsov-forum/15104116/174572321>

Razmislek

— Kultura dopisovanja je bila skozi stoletja izjemno živa in pomembna. Pomislimo na to, da so bila pisma pred iznajdbo telegrafa, telefona in interneta, torej vse od prvih pisav do sodobnih tehničnih izumov, edini način komunikacije med ljudmi na daljavo.

— Pisemska kultura je bila v zgodovini zelo razvita: vse od zasebnega dopisovanja med člani družine in prijatelji do poslovnih in političnih dopisovanj. Pisma so lahko pričala o identiteti, o lastništvu, vsebovala so vojne napovedi in številne druge usodne zapise, ki so vplivali na usode ljudi skozi stoletja.

— Pisma so prenašali sli, celo golobi pismošče, v

sodobnem času pa različne poštne organizacije. Število elektronskih pisem pa je naraslo preko vsake mere, saj nam omogoča takojšnja in sprotno komunikacijo, ki ne terja zapiranja pisemske ovojnice, lepljenja znamke, odhoda na pošto in čakanja na odgovor.

— Pisma so izjemno dragocen vir za proučevanje zgodovine, navad, jezika, odnosov, sloga ... Pisma znanih ljudi so lahko tudi predmet trgovanja in dosežejo vrtoglave zneske.

— Pomislite, kaj bo ostalo za nami v dobi kratkih telefonskih sporočil in dopisovanja na različnih platformah?

— Ali se za tovrstno dopisovanje potrudimo, pišemo pravilno ali raje uporabljamo krajšave in emojije?

— V Franu preberemo, da je emoji »sličica, ki izraža (trenutno) čustvo, razpoloženje, zanimanje ... v elektronski komunikaciji«. Majhna sličica lahko nadomesti besedno opisovanje našega občutenja, a izgubimo edinstvenost in slogovno posebnost, ki bi jo pošiljatelj lahko z nekaj napora in domišljije vnesel v zapis.

ČRTICA SOVA

Drugi prizor predstave *Cankar* je prizor brez besed, osnovan na črtici z naslovom *Sova* (prvič objavljena v Slovenskem narodu 18. maja 1912). Silvan Omerzu je prizor ustvaril s senčnimi lutkami skoraj v slogu stripa.

»Kupili smo to sovo od mežnarja, da bi jo imeli pri hiši, kakor imajo po drugod papige. Vtaknili smo jo v veliko, z mrvo nastlano kletko; med vratci je gredoč še usekala mežnarja v roko, da se je pocedila kri. Nato je stala tiho, nepremično sredi kletke, oči globoko skrite pod sive, namršene obrvi, rumeni kljun zasekan v prsi. Če se je kdo približal, zazibal kletko, se je komaj ganila, le oči so se za hip napol odprle in iz njih se je zablistalo tisto besno, globoko, neugnano sovraštvo, ki tudi v ječi ni poznalo ne vdanosti, ne strahu.« Prvoosebni pripovedovalec ponoči sliši: »/.../ nekaj strašnega, obupnega, klic smrti. Iz kamrice se je oglasil odgovor; trikrat po vrsti je vzkriknilo, rezko, besno, ne pomoči proseče, temveč kričeče po maščevanju. Zaropotalo je, butalo je ob kletko, kletka je kolebala ter se prekolebnila. Ne več od cerkve, že čisto od blizu, z oreha ali z jablane, se je razlegel dolg, zategnjen vik, ki je sunkoma pretresel vso noč, da je vztrepetala od groze. /.../ Takoj je odgovorilo v kamrici, vzkriknilo je trikrat po vrsti, rezko in trdo, kakor da bi z nožem usekalo, in kletka se je v drugič ropotaje prekolebnila. /.../ Poslušal sem ves v grozi — neznano življenje je bilo poleg mene, da bi ga z roko dosegel, govorilo je svojo strašno govorico, jaz pa je nisem razumel. /.../ Nenadoma je vse utihnilo. Tišina trudna, zatohla, kakor v božjem grobu. /.../ Zjutraj sem stopil v kamrico; iz teme je zlobno in zasmehljivo pogledalo name dvojje rumenih

luči. »Sovir je butal ob lino!« je rekla gospodinja. »Dajmo jo, sovo, na ono stran, pa dobimo še sovirja!« Ves dan je stala sova v kletki tiha, nepremična, samosvoja; če je napol odprla oči, je blisnil iz njih hudoben zasmeh. Zvečer smo postavili kletko na ono stran, v izbo, kjer je spal hlapec. Tam je bilo visoko okno, dovolj široko za sovje peroti, in hlapec ga je odprl nastežaj. Vse je bilo tiho do polnoči. Že se mi je hotelo zadremati, ko me je spreletel mraz; prižgal sem svečo ter pogledal na uro; bilo je natanko polnoči. Takrat se je oglasilo iz daljne daljave, zategnjeno, zamolklo; vsa noč se je vzdramila in je poslušala. /.../ Tretjo noč smo postavili kletko na dvorišče, pred hlev. Dali smo sovi mesa na steljo, da bi ne poginila. Vso noč se je razlegalo, kakor jok in krohot, kakor bolest in zasmeh, plahutalo je okoli cerkve, lovilo se v vejevju. /.../ Zjutraj je prišel hlapec. »Poginila je!« »Kako poginila?« V kletki je ležala sova, razločiti se ni dalo ne oči, ne kljuna, vse je bilo skrito in zakopano v velik, košat grahast šop. Ta šop je bil posut s krvavimi kapljicami, kakor z rdečimi koraldami. Zraven je ležalo truplo podgane, glava je bila kakor s kleščami odščipljena. Oboje, sovo in podgano, je zagrebel hlapec v gnoj. Vsako noč opolnoči se oglasi strahotna posmrtnica. Težke peroti plahutajo krog cerkve, med kostanji in orehi. V zategnjenem viku ni samo sovraštvo, je globoka bolest in je očitjanje, ki bije na srce kakor s kladivom. »Kaj ste storili?« Na slepo je posegel človek v neznano življenje in je bil ubijalec.«

Opis živali, ki ji človek odvzeme prostost, jo zapre v kletko, in to jo na koncu ubije, je mračen, težak in skrivnosten. Zgodba je zapisana dramatično, s stopnjevanjem napetosti in skrivnostnosti. Ne le da je sova kar nekam grozeča – pisatelj jo opiše z besedami: sovražno, tiha, nepremična, samosvoja, hudoben zasmeh, zlobno, zasmehljivo ..., plastično opiše tudi nočne zvoke. Prepletata se strah in nemir. Kljub neprijetnim občutkom, ki jih vzbuja sova, pa vzbudi tudi občutke sočutja in obžalovanja, ko pisatelj zapiše vzklik obtožbe »Kaj ste storili?« in postavi vsej zgodbi moralni klicaj, ko krivdo za žalosten izid pripiše človeku. Zdi se, da se je

tudi pisatelj pogosto počutil omejenega, osamljenega in nerazumljenega in ga tako lahko najdemo v tistem, ki z grozo in strahom prisluškuje grozeči noči, in v tistem, ki je zaprt in nesvoboden.

Uprizoritveni način

Ves prizor, ki nam pripoveduje zgodbo o sovi, je brez besed in skuša ujeti mračnost črtice v senčne prizore, ki so blizu stripovskemu pripovedovanju. Ploske lutke na palici so tiste, ki jih igralci animirajo v okvirih, preko katerih je napeta polprosojna tkanina. Vzdušje in dramaturgijo prizora pa pomaga ustvarjati tudi glasba.

Razmislek

- Kakšna občutja vzbuja v vas opis ujete sove?
- Se poistovetite s pripovedovalcem, ki mu je neprijetno in srhljivo ob nočeh, ko se sova oglašja in zaletava v kletko? Ali vam je bližja perspektiva ujete živali?

EROTIKA

Kljub naslovu so pesmi, zbrane v zbirki z naslovom *Erotika*, ki je prvič izšla marca 1899 v Ljubljani, drugič pa leta 1902, povečini ljubezenske in ne erotične v sodobnem pomenu besede. V časih, ko je Ivan Cankar pesmi zapisal in so izšle, so se marsikomu zdele pohujšljive in spotakljive, še zlasti pesmi iz cikla *Dunajski večeri*, kjer opisuje tudi mračne plati medosebnih odnosov (ena od teh je v besedilu predstave).

Anton Aškerc o *Erotiki* pravi: »Mlad pesnik, ki ne bi zapel nobene erotične pesmi, bi bil tak čudak, da bi ga bilo treba

voziti po svetu ter kazati radovednim ljudem za primerno vstopnino! /.../ Erotika pa je za pesnika ravno zato, ker mu ta motiv leži v krvi, jako delikaten predmet. /.../ Cankarjeva erotika ni banalna, kolikor smem jaz soditi in kolikor ste opazili tudi že Vi, gospodična. Kakor sem omenil, je v liriki glavna stvar 'kako'. Ko bi tudi kakemu čitatelju erotični motiv sam na sebi ne bil simpatičen — in takih čitateljev zlasti med Slovenci ni malo — vendar mora vsakdo reči, da Cankar zna povedati, lepo povedati, kar čuti sam.« (Pisma iz Ljubljane, Ljubljanski zvon, leta 1899). Zbirka je doživela številne odzive: od kritičnih in posmehljivih do naklonjenosti in občudovanja.

Škof Anton Bonaventura Jeglič je po prvem izidu pokupil vse razpoložljive izvide od naklade 1.000 knjižic in jih okrog 700 dal zažgati. Prav o tem govori odlomek v predstavi. S svojo gesto je požel odobravanje dela javnosti, a tudi v cerkvenih krogih mu niso vsi pritrdjevali. Druga izdaja v letu 1902 se od prve razlikuje — nekaj pesmi je Cankar iz nje umaknil in nekaj na novo uvrstil vanjo. Zagotovo je ta izdaja bila tudi protestno dejanje proti požigu večine prve izdaje, a kljub temu je po izidu *Erotike* Cankar prenehal pisati poezijo in se posvetil prozi.

Uprizoritveni način

V tem prizoru Omerzu uporabi veliko lutko škofa na podstavku na kolesih. Lutko igralec animira stoječ za lutko. Škofova glava je velika, brez las ali pokrival in deluje kot maska, kar malo strašljivo.

Namig

Izčrpno in zanimivo branje o Cankarjevi pesniški zbirki *Erotika* ponuja gledališki list ob uprizoritvi v Ljudskem gledališču Celje v sezoni 2025/2026:

https://slg-ce.si/uploads/gledaliski_list/gledaliski-list_Erotika_WEB.pdf

Razmislek

Področje človekove intimne, čustvovanj in spolnosti je staro, kot je staro človeštvo. Pogledi nanjo in literarne, likovne, filmske ter druge umetniške upodobitve pa prav tako. S tem področjem so tesno povezani tabuji, prepovedi in zadrege. V različnih civilizacijah in religijah so bolj ali manj močni.

V Slovarju slovenskega knjižnega jezika je pojem tabu opisan:

1. pri nekaterih prvotnih ljudstvih *zapoved, prepoved, nanašajoča se na kako dejanje, stik s čim, katere kršitev kaznujejo nadnaravne sile*: prekršiti tabu; veljavnost tabujev za toteme / tabu spolnih odnosov med najbližjima sorodnikoma
2. knjiž. *stvar, ki se ne sme kritično obravnavati*: sprememba stališč, ki so bila v preteklosti tabu; razglasiti kaj za tabu; kaste so indijski tabu; pedagoški, politični tabuji // *skrivanja, prikrivanja stvar*: spregovoriti o tabujih;

spolnost je bila velik tabu; ti podatki so za javnost tabu / učencem je nova snov tabu *neznana stvar*; v prid.

rabi: tabu tema

Seveda je povsem razumljivo, da je Ivan Cankar dregnil v takrat še precej ostrejšo moralo že z naslovom svoje pesniške zbirke kakor tudi z vsebino. V predstavi slišimo škofa Jegliča, kako se spotakne prav ob verze, ki opisujejo prešuštvo in odsotnega moža, ki popiva v gostilni.

— Ali danes bolj sproščeno govorimo o spolnosti in drugih temah, ki zadevajo človekovo telo?

— Katere teme so tiste, o katerih še vedno ne govorimo radi in so take, da rečemo *o tem se ne govori*.

— Kaj pomeni izraz lažna morala ali pa dvojna morala?

POHUJŠANJE V DOLINI ŠENTFLORJANSKI

V jedru uprizoritve *Cankar* je velik del dramskega besedila *Pohujšanje v dolini Šentflorjanski* (1908). Odličnost te drame je prav v univerzalnosti in vsečnosti, zaradi česar je to najpogostejše uprizorjeno Cankarjevo odrsko delo. Peter (Krištof Kobar), Jacinta in skrivnostni Konkordata s svojim prihodom v dolino Šentflorjansko razburkajo in vznemirijo, saj spomnijo meščane na nezakonskega najdenčka, ki so ga nekoč spustili po reki. S slabo vestjo se smukajo okoli prišlekov, si kupujejo molk in razgaljajo svojo dvoličnost in zlaganost. To je še za Konkordata oziroma zlodeja preveč, tako da na koncu pobegne. Skozi dialoge se jasno izriše tudi odnos Šentflorjancev do umetnosti, njihova ozkost in omejenost, pri čemer seveda Cankar posredno izreka kritiko svojim svetohlinskim sodobnikom.

Zanimivo misel o tem dramskem delu zapiše dramatik Nebojša Pop Tasić v pismu režiserju Vitu Tauferju, objavljenem v gledališkem listu ob uprizoritvi v Slovenskem mladinskem gledališču leta 2010 (premiera 2011): »Kar se tiče političnega – moje mnenje je, da smo ljudje nepopravljivi hinavci in kimavci, in ta strastna lastnost ni odvisna od političnega sistema. Obenem pa smo zelo nagnjeni k iskanju krivičnosti in krivcev v imenu pravičnosti, kar nam daje občutek časti. Zgodovina nas uči, da so se družbeni sistemi spreminjali, človeška narava pa ne.« Ta trditev zanimivo sovпада s Cankarjevim lastnim zapisom o *Pohujšanju v dolini Šentflorjanski*, kjer pravi, da gre za »največjo hudobijo, kar sem jih kdaj napisal«, in ji obeta, da »bo raztrgana stvar od obeh strani, od klerikalne in liberalne«. Torej nagovarja vso družbo in ne meri samo na en politični pol. Občinstvo je sicer uprizoritev sprejelo z navdušenjem, a sledili so tudi ogorčeni kritični odzivi. Ugodne zapise so ji namenili le v dveh časnikih, socialističnem Rdečem praporu, ki je pisal, da je »pikra satira Cankarju izvrstno uspela« in da »je njena ost zdrava«, in v liberalnem Slovenskem narodu. Vladimir Levstik pa je v Ljubljanskem zvonu zapisal, da je »ostra, strupena, besna

satira na slovenske literarne in umetniške razmere, in če priznavamo, da je pravična in zaslužena, bomo rekli, da je strašna«.

Uprizoritveni način

Farsa, ki govori o dvoličnosti in dvojni morali družbe, kar kliče po lutkovni uprizoritvi. Lutke Silvana Omerzuja s svojimi karikiranimi potezami dodatno poudarjajo značaje Šentflorjancev in zlaganost meščanske morale, ki jo Cankar v tem delu neusmiljeno slika. Silvan Omerzu postavlja dogajanje kot hitro, živahno akcijo, zgovorno, duhovito – v slogu potujočih lutkarjev, ki so v preteklih stoletjih potovali od mesta do mesta in na trgih uprizarjali predstave na majhnih, prenosnih odrčkih. V njih so se vedno postavili na stran malega človeka, ki je premagal oblast, politično subverzivno sporočilo so lutki namreč oprostili. Sicer izbira vrste lutke ni tipična ročna lutka, kakršne so bile nekoč potujoče lutke, pač pa lutka na palici z mehanizmom za odpiranjem ust. Igralci so lahko z lutkami na palici hitri in okretni ter pričarajo vzdušje, kakršno je za Cankarjevo *Pohujšanje* značilno.

Razmislek

Pohujšanje v dolini Šentflorjanski označujemo kot **farso**. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika najdemo razlago pojma farsa:

1. lit. *satirično dramsko delo z ostro, polemično vsebino*: Cankarjeva farsa *Pohujšanje v dolini šentflorjanski*; duhovita farsa

2. slabš. *neresno obravnavanje česa*: pogajanja so se sprevrgla v farso / vse je postalo prava farsa

V Gledališkem terminološkem slovarju pa piše, da je »farsa dramsko besedilo z ostro situacijsko komiko, posmehljivo karakterizacijo oseb, človeških lastnosti, družbenih ali političnih razmer«.

V predvolilnem času, v katerem nastaja naša uprizoritev, smo priča predvolilnim akcijam, soočenjem, plakatom in drugim oglaševalskim akcijam, ki bi mnogim lahko rekli farsa. Politične stranke namreč ne izbirajo sredstev, da bi očrnille protikandidate, se jim posmehovale in jih poniževale, pri čemer pa pogosto s tem povedo več o sebi kot o svojih političnih nasprotnikih.

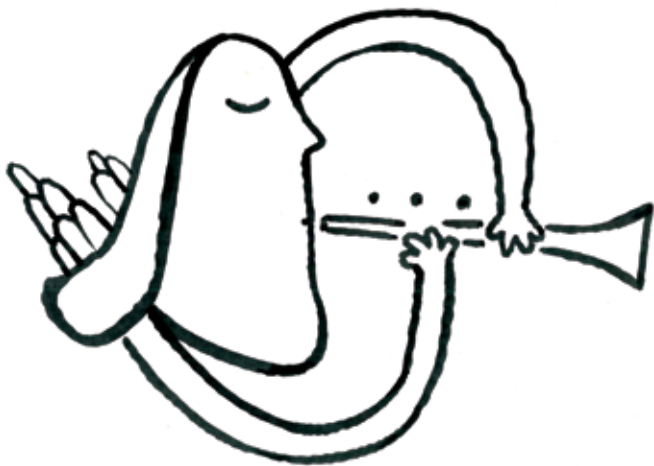
— Pomislite, s katerimi slogani nas stranke prepričujejo, da jim damo svoj glas.

— Ali je umetnost kot tema tudi predmet predvolilnega boja?

— Ali se politični slogani in obljube ujemajo z realnim delovanjem politikov v vsakdanjem življenju?

PODOBE IZ SANJ

Črtice, zbrane v *Podobah iz sanj*, so nastajale med letoma 1914 in 1917 in so bile najprej objavljene v revijah

Dom in svet, Ljubljanski zvon in Slovan. V senci prve svetovne vojne, ko je bil Ivan Cankar nekaj čas zaprt in nato vpoklican v vojsko, je napisal črtice, ki s simbolizmom odslikavajo izjemno težek čas. Smrt mladih fantov na fronti, pomanjkanje, bolezni in strah pripeljejo pisatelja do eksistencialnih vprašanj o življenju in koncu življenja.

Prvi odlomek iz *Podoba iz sanj* že na začetku predstave sledi prvemu pismu materi. Kratek prizor nam prikaže mater na parah, objokovalke, molitev in materine besede iz uvoda v *Podoba iz sanj*, kjer mati govori sinu: »Naštej mi ure, sin, ko si z vdanostjo gledal name, s čisto ljubeznijo pomislil name. Reci besedo, ki si mi jo pravo in toplo dal, iz dna, dal mi z njo kapljo živega življenja. Pokaži mi solze, ki si jih potočil zaradi mene, pokaži mi kri, ki si jo prelil v mojem imenu! Tvoje roke so prazne; lezi k meni, še je prostora dovolj!«

Silvan Omerzu tudi zaključuje predstavo s tremi črticami *Gospod Stotnik, Strah in Konec*. Prva je navdih za nemi prizor, ko mladi fantje padajo drug za drugim kot pokošena vojska in umirajo v imenu nenasitnih vojnih apetitov.

Pogovor Bebeca, Grbca in Šepavca (črtica *Strah*) nam razkrije globoko zakoreninjen strah v otroški psihi, strah, ki nikoli ne jenja in se izraža v različnih oblikah skozi vse življenje: »Saj to je najhujše — kdo? Ne bilo bi strahu, da bi človek vedel, kdo in kakšno je strašilo, tista prikazen, ki čaka pred durmi, da nagne kljuko, se priplazi v izbo. Strah je bolezen, ki snuje v samotnem srcu prečudne podobe, dokler jih nekoč ne utelesi. Le slutnja je neznanega, izven človeškega; zato umrje človek od strahu, ker mora umreti; kako bi živel med glasnimi ljudmi, ko je bil že pogledal na ono stran?« In ta strah se poveže z zgodovinskim trenutkom, prvo svetovno vojno: »Grbec: (*Povesi glavo in skrije oči v dlani.*) Morda bodo že jutri gledali smrt ... ali smrt ni strašilo, ni neznana prikazen, ki se potuhnjeno priplazi skozi mračno vežo. Nezastrta, velika in jasna stopi pred človeka in ga vzdigne v naročje. Morda bodo okusili hude bolečine, ali bolečina ni ...«

Po pismu bratu, ko ga ob vpoklicu v vojsko prosi za finančno pomoč, zaključuje z mislijo iz črtice *Konec*, ki jo pripoveduje lik Smrt: »Človek, povej, kako si živel, komu živiš! Žela sem veličastno žetev, na brezmejnih njivah sem

jo žela, kjer je bil človek sam sejal. Tako dolga je bila ta žetev: od jutra do večera in še od večera do jutra, da mi je bila roka že obnemogla, da se je kosa že krhala. Po kolovozu kraj njive si prišel ti in se ozrl postrani na belo deklo božjo: Zasmilil se ti je ta in oni zlati klas, ki je padel; napol iz strahu, napol iz nečimrne hinavščine si potočil papirno solzo za tem in za onim; nase, nase edinega pa si mislil ves čas. Na nič drugega nisi pomislil! Nisi pomislil, da to zlato klasje, ki je bilo pokošeno in povezano v snope, ni umrlo, temveč da bo obrodilo tisočkratno življenje!«

Smrt, ki je zaznamovala čas 1. svetovne vojne, odseva v Cankarjevih črticah in je tudi slutnja smrti pisatelja. V decembru 1918 namreč pade po stopnicah, zbolil in umre, star komaj dvainštirideset let.

Razmislek

Sanje so v literaturi, likovni umetnosti in filmih pogosto grozne, strašljive, mračne. Kot da umetniki nedoumljive strahote iz realnega sveta raje predstavljajo v sanje, celo v nočne more.

Če vprašanje sanj v umetnosti postavimo umetni inteligenci, nam odgovori takole: »Sanje v umetnosti pogosto predstavljajo globoko povezavo z ustvarjalnostjo, samoizražanjem in raziskovanjem podzvesti, saj združujejo resničnost z domišljijo. Umetniki skozi sanjske motive upodabljajo čustva, vizualne podobe in osebne izkušnje, pogosto v slogih, kot je nadrealizem, ki išče nove poglede na svet.«

Zanimiv nabor likovnih umetnikov in primere njihovih del, povezanih s sanjami, najdemo na tej povezavi:

<https://www.wikiart.org/news/the-art-of-dreams-how-painters-visualize-the-subconscious/>

Uprizoritveni način

V prizoru smrti matere Omerzu uporabi zanjo in za objokovalke velike maske, brezizrazne in groteskne.

Bebec, Grbec in Šepavec so upodobljeni kot velike namizne lutke z enakimi brezizraznimi obrazi kot jih imajo maske v drugih prizorih. Ob njih pa zadnji prizor zaznamujeta avtomata vojaških figur, ki v eno bobnata na boben in nakazujeta brezkončni vojni aparat, kjer fantje in možje padajo drug za drugim v smrt. Avtomati so priljubljeno izrazno sredstvo Silvana Omerzuja in jih srečamo tako v njegovih uprizoritvah kot v razstavah in postavitvah v muzejih in galerijah. Posebej pretresljive so namizne lutke vojakov, ki jih igralci odlagajo na kup in govorijo o brezsmiselnosti smrti vojakov in civilistov v vojni.

CANKAR IN NJEGOVE UPODOBITVE

Ivan Cankar je bil v svojem času izjemno znana javna osebnost. Številni so ga občudovali, zaradi svoje kritičnosti

pa si je nakopal tudi veliko zamer. Tako eni kot drugi so ga želeli videti upodobljenega na risbah, fotografijah, spomenikih in karikaturah. Tako je njegov brkati obraz vsaj v eni od upodobitev v zavesti slehernega Slovenca.

Silvan Omerzu je Cankarja upodobil v majhnih lesenih figurah in kot veliko leseno glavo za razstavo *Ivan Cankar in Evropa* (Cankarjev dom, Ljubljana, 2018).

V predstavi *Cankar* ga vidimo kot majhno namizno lutko, ki sedi za mizo in piše pisma. Igralec ga animira tako, da ga drži z držalom v hrbtu in glavi ter premika roko, ki suče pisalo.

Namig

Hinko Smrekar (1883–1942), Cankarjev sodobnik, je pisatelja pogosto upodobil v duhovitih karikaturah.

Več o zanimivih povezavah med umetnikoma najdete na spletni strani Narodne galerije:

<https://smrekar.ng-slo.si/smrekar-in-cankar/>

CANKARJEV JEZIK

Cankarjevega jezika se je lotilo ničkoliko ocenjevalcev, dobro- ali zlonamernih. Velikokrat so njegova dela označevali kot hermetično zaprta ali vsaj delno nerazumljiva prav zaradi njegovih jezikovnih struktur.

Tako je na primer dr. Pirjevec zapisal:

Priznati je treba, da je za nevajenega bralca Cankarjev jezik včasih težko dostopen.

Ritmično akustična učinkovitost

njegovega besedila je včasih tako močna, harmonično valovanje njegovega ritma pa nas tako zelo »hipnotizira«, da vsebine pogosto niti ne zaznavamo več dovolj jasno in zato je potreben poseben napor, da se otresemo ritmično akustične hipnoze in sledimo samo toku pesnikovih idej in smislu opisanega dogajanja.

Oblikovanost besedil pri Cankarju ni le kazalec estetskega sporočila, ampak je predvsem kazalec sporočilnega smisla. Preprosto rečeno – **oblika nosi pomen!** To pomeni, da njegova oblikovnost ni le posoda vsebine. **Vsebina pogojuje obliko in oblika gradi vsebino.**

Kako pa je o svojem pisanju, o svojem jeziku, razmišljal Cankar sam? To je njegov zapis:

Za slovnico se res nisem zanimal nikdar v svojem življenju. Kadar pišem, mi je edina skrb, da jasno povem, kar mislim, in pa, da natanko do najtišje nianse čuti z mano tisti, za kogar pišem. Tako se zgodi, da včasih vedoma zagrešim nepravilno slovniško

obliko. Kajti, če mi je treba kdaj izbirati med slovniško čednostjo na eni strani ter med jasnostjo in lepoto sloga na drugi, se odločim takoj za slovniško nepravilnost. Še druge važne stvari so, ki bi jih po pravici moral na široko razpresti. Npr.

1. Ritem v slogu je važnejši od slovnice.

2. Ritem je odvisen od vsebine.

3. Beseda je odvisna od ritma.

4. Treba je čistega soglasja med samoglasniki in soglasniki.

Takih pravil je še veliko število; človek jih nosi sam v sebi, zapisana niso nikjer. Treba je, kakor Vam je znano, brati vsako stvar naglas. In tedaj sodi o jeziku edini poklicani sodnik: uho.

Da bi se z veseljem lotili branja del Ivana Cankarja, našega (če priznamo ali ne) izjemnega in res plodovitega umetnika, se moramo **najprej znebiti množice predsodkov** (povzeto po: A. Zupan Sosič: *Uporno upanje v prihodnost, Ivan Cankar: romanopisec in mislec*, Cankarjeva založba, Ljubljana 2025):

- Cankar je velik umetnik, a tudi velik pijanec.
- Cankar je pomemben, a preveč konflikten.
- Cankar je preveč pesimističen.
- Cankarja težko beremo zaradi njegovega sloga.
- Cankar je preveč nerazumljiv.
- Cankar ni primeren za mlajše bralce.
- Cankar je imel problematičen odnos z mamo, prav tako z drugimi ženskami.

Ali ste že kdaj slišali kakšno Angležinjo ali Irca, ki bi rekel: Ja, Shakespeare je velik dramatik, ampak je ... Zakaj pa se Slovincem tako pogosto dogaja, da Cankarja še vedno berejo v krču ali pa se mu preprosto odpovejo? Je to morda prenizka samozavest, ki nerada priznava veličino drugih? Morebiti dobite odgovore na ta vprašanja ob razmisleku o zgoraj zapisanih stereotipih ... In pri tem vam bo v veliko pomoč navedena knjiga.

Predstavitev ekipe

SILVAN OMERZU (1955)

je likovni in lutkovni umetnik. Po študiju na Pedagoški akademiji v Ljubljani se je zaposlil v Lutkovnem gledališču Ljubljana. Leta 1983 je v Pragi končal specializacijo iz lutkovne scenografije in oblikovanja lutk. Po vrnitvi v Ljubljano je svojo avtorsko poetiko najizraziteje uresničeval v gledališču Konj, ki ga je ustanovil skupaj z režiserjem Janom Zakonjškom. Kot samostojni ustvarjalec je sodeloval tudi z Lutkovnim gledališčem Ljubljana, Lutkovnim gledališčem Maribor, Gledališčem Glej, Cankarjevim domom in Slovenskim mladinskim gledališčem ter v gledališčih v tujini. Predstave so gostovale na več mednarodnih festivalih na Hrvaškem, v Italiji, Češki, Franciji, Avstriji, Belgiji, Bosni in ZDA. V LGM je pustil pečat z izjemnimi in likovno izoblikovanimi uprizoritvami: *Salto mortale* (2012), *Zlata ptica* (2014), *Sanje o zvezdi* (2016), *Besede iz hiše Karlstein* (2017), *Zlatolaska in trije medvedi* (2019) ter *Želodkova skrivnost* (2022). Za svoje umetniško delo na področju likovnega in gledališkega ustvarjanja je prejel številne mednarodne in slovenske nagrade, med drugimi nagrado Prešernovega sklada (2006). Leta 2025 je prejel Klemenčičevo nagrado za življenjsko delo, ki jo podeljuje UNIMA Slovenija.

VASKO ATANASOVSKI (1977)

je skladatelj, saksofonist in flvtist. Je eden najbolj priznanih slovenskih glasbenikov in skladateljev, cenjen zaradi svoje vsestranskosti in izrazite kreativnosti. Odlikuje ga prepletanje glasbenih žanrov in mojstrski pristop do vseh glasbenih stilov. Doslej je izdal trinajst albumov, ki so doživeli izjemen uspeh tako pri poslušalcih kot pri strokovni javnosti in kritikih, doma in v tujini. Atanasovski je redni gost na številnih evropskih festivalih, nastopil pa je tudi v Indiji, na Kitajskem, v Latinski Ameriki in v New Yorku, njegova avtorska glasba pa je pogosto uporabljena v različnih dramskih, plesnih in lutkovnih predstavah. Za predstave Lutkovnega gledališča Maribor: *Mali modri in mali rumeni* (2015), *Pobalinska pujsa* (2016), *Kako zorijo ježevci* (2018), *Zlatolaska in trije medvedi* (2019) ter *Želodkova skrivnost* (2022) je ustvaril glasbo, ki odlično scensko podpre dogajanje, po drugi strani pa služi za spevne songe v predstavah, namenjenih otrokom.